

## Megjelent Bartók Béla zenekari Concertójának partitúrája a Bartók Kritikai Összkiadás keretében

**Bartók Béla életműve előadóművészek és kutatók nemzedékeit foglalkoztatja. Zeneszerzői munkásságát a kottakiadás terén az a modern kritikai összkiadás teszi a muzsikusközösség számára egyaránt hozzáférhetővé, amelynek elindítását 2015 őszén, a zeneszerző halálának 70. évfordulóján jelentették be.**

Amennyiben a müncheni székhelyű G. Henle Verlag és a budapesti Editio Musica tartani képes a maga számára kitűzött határidőt, vagyis évenként két kötet közreadását, akkor néhány évvel a zeneszerző halálának centenáriuma előtt valóban megjelenhet a Bartók Kritikai Összkiadás valamennyi kötete. A sorozat egyben arra is lehetőséget teremt, hogy az előadóművészek részéről nagy érdeklődéssel várt, mind ez ideig kiadatlan fiatalkori művek, valamint ismeretlen műalakok, nem publikált tételek is hozzáférhetővé váljanak.

Tavaly elsőként az összesen 48 kötetesre tervezett sorozat 37. kötete, a *Gyermekeknek* című pedagógiai zongoradarab sorozat látott napvilágot, Vikárius László és Lampert Vera közreadásában, szinoptikus formában, vagyis egymással szemben fekvő oldalakon közölve a zongorára írt népdalfeldolgozások két változatát, az 1909 és 1911 között megjelent első kiadás szerinti szöveget és az 1943-as revidált kottaszöveget. Ezt követte idén februárban a 24. számú kiadvány, Bartók Concertójának partitúrája, amely minden bizonnyal a szimfonikus zenekarok jövőbeni Bartók-játékára is döntő hatással lesz. A játszóanyag megjelenéséig azonban, amire a két Kiadó képviselői ígéretet tettek, a karmesterek számára alapvető interpretációs útmutatást jelent a partitúra kiadás kritikai apparátusának tanulmányozása, ami nemcsak a keletkezés- és recepciótörténet, hanem a fellelhető szövegforrások pontatlanságai, valamint az előadási jelek értelmezése tekintetében is számos novummal szolgál, jelentős távlatokat nyitva meg a kompozíció minél hitelesebb interpretációja felé.

A februárban megjelent kötet bemutatójára 2018. március 14-én, egy kora tavaszi délutánon az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Zenetudományi Intézetének Bartók-termében került sor Tihanyi László zeneszerző, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára, dr. Vikárius László a Bartók Archívum igazgatója, valamint az Egyesült Államokban tanító Móricz Klára, a Concerto-kötet közreadója részvételével, Farkas Zoltán a Bartók Emlékház igazgatója mo-

derálásában. A G. Henle kiadó képviselőjében jelen volt még Dr. Annette Oppermann szerkesztő, az Editio Musica részéről pedig Kerékfy Márton szerkesztő, a Bartók Archívum munkatársa. A beszélgetés során kiderült, hogy a Concerto közreadásának előkészítő munkálatai már 17 esztendővel ezelőtt megkezdődtek, csak a források összevethetőségének akkoriban még elháríthatatlannak tűnő akadályai, illetve arra alkalmas, vállalkozó kiadó hiányában egy időre megtorpan- tak. A művel való foglalkozás azonban nem szűnt meg teljesen, számos rész tanulmány tette lehetővé, hogy a valamennyi fennmaradt szövegforrás hozzáférhetővé válásával és a kiadás lehetőségének újbóli reményével ismét lendületet vegyen a közreadói munka, az addigi tapasztalatok, tanulságok és azóta felmerült információk fényében. A beszélgetés során Móricz Klára már előrevetített néhány olyan, a kompozícióval, és annak közreadásával kapcsolatos problémát, amelyekre az azt követően „Ártatlan tréfák és időzített bombák: Bartók zenekari Concertójáról (még egyszer)” címmel tartott, zenei bejátszásokkal illusztrált előadásában részletesen kitért. Ezek egyike a mű kétféle befejezése, amelynek keletkezéstörténete viszonylag kevesek előtt ismert.

A Concertót 1944. december 1-jén, egy délutáni hangversenyen mutatta be a Bostoni Szimfonikus Zenekar és zeneigazgatója, a darabot a Koussevitzky Foundation számára megrendelő *Serge Koussevitzky*. Január 13-ig a művet egy-egy koncertpáron még négyszer adták elő, utóbbi kettőn New Yorkban A hangversenyek mellett egy rádióközvetítésre is sor került, december 30-án. Bartók vélhetően a rádióközvetítés után vezetett be néhány módosítást a partitúrába, mert a bostoni koncertelőadásokkal maradéktalanul elégedett volt. A kisebb változtatások a hangszerelést, a tempót és a dinamikát érintették. Ezeknél jelentősebb volt azonban az V. tétel új befejezése. A Clevelandi Zenekar vezető karnagya, Széll György kifogásolta, hogy a Finale némiképp váratlan befejezése bizonytalanságban hagyja a hallgatót, és visszatartja a kitörni ké-

szülő tapsot. Fiának, Péternek 1943. szeptember 26-án írt levelében a zeneszerző maga is arról számolt be, hogy az utolsó tétellel „bajlódott” a legtöbbet. Többször átdolgozta a Finalét, különböző befejezési megoldásokat próbált ki. Az 1945 tavaszán elkészült új befejezés Koussevitzky tetszését is elnyerte. Erről a Boosey & Hawkes kiadóvállalat amerikai képviselője, Hans Heinsheimer tudósította Bartókot, akinek azonban halála előtt már nem volt alkalma hallani a mű új befejezését.

Másik említésre érdemes adalék a Concerto recepciója kapcsán, a negyedik tételben „elrejtett” Sosztakovics-paródia fogadtatása. A magyar közönség előtt általában ismeretes, hogy a Concertóban több korabeli zenemű idézete is szerepel. Az egyik a „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország” című akkoriban népszerű dal, amely Vincze Zsigmond elfeledett operettjének, *A hamburgi menyasszonynak* betétszámaként a két világháború között a trianoni békeszerződés előtti idilli Magyarország iránti nosztalgiát fejezte ki, a Concertóban pedig a távoli szülőföld jelképévé vált. Vele szemben áll az a dallam, amit a hazai közönség Danilo dalaként azonosít, Lehár Ferenc *A víg özvegy* című operettjéből. A kortárs külföldi elemzők közül is mindössze egyetlen bostoni zeneszerző, *Irving Gifford Fine* ismerte fel, hogy a Concerto *Intermezzo interrotto* című negyedik tételében Dmitrij Sosztakovics 7. „Leningrád” szimfóniájának paródiája van elrejtve, ami akkoriban a legismertebb kortárs művek közé számított az Egyesült Államokban, olyannyira hogy több világhírű karmester – köztük az amerikai premiért végül elnyerő Toscanini – is versengett a bemutató jogáért. A „Leningrád” szimfónia ismertsége ellenére azonban a Sosztakovics-paródiáról sokáig csak szűk körben beszéltek. Először Bartók Péter számolt be róla nyilvánosan, aki később „Apám” című könyvében is megemlékezik erről az epizódról (172.old.). Annyiban azonban a magyar közönség is helyesen azonosította az idézetet, hogy Sosztakovics maga is ismerte Danilo „Da geh' ich zu Maxim” refrénű dalát, ami Hitler egyik kedvenc száma volt, ráadásul Sosztakovics fiát is Maximnak hívták. Mivel Danilo szövegének cinizmusa önmagában is a hazafiatlanság kinyilvánítása, ezért alkalmasnak bizonyult a védtelen szülőföldet letipró vulgáris nyersség kifejezésére. Móricz Klárának a bevezető tanulmányban olvasható, és zenei példákkal alátámasztott megállapítása szerint „a két dallam hasonlóságainak dacára azonban Bartók hangnemválasztása és kísérőfigurái is arra utalnak, hogy modellje Sosztakovics témája volt.”

A most megjelent partitúra-kötetet kézbe véve azonban nem csak a kottaszöveg, hanem a bevezető tanulmány elolvasása és a kritikai megjegyzések tanulmányozása is számos tanulsággal szolgál mindazoknak, akik valóban komolyan szeretnének elmélyülni Bartók reprezentatív zenekari kompozíciójában, akár pusztá-

érdeklődésből, akár annak érdekében, hogy a lehető leghitelesebben tolmácsolhassák azt.

Az egyik ilyen fontos tanulsággal a kiadás története szolgál. A fénymásoló gépek elterjedése előtt meglehetősen nehézkes volt egy-egy új mű akár bemutatóra, akár kiadásra történő előkészítése. A kézzel történő másolások, és a próbafolyamat során bekerült javítások átvezetése számos hibalehetőséget rejtett magában. Ez történt a Concerto esetében is, amelynek bemutatója a kitűzött dátumhoz képest több mint fél esztendő késéssel, többek között ehhez hasonló gyakorlati okok miatt. Az ősbemutatóra Bartók kiadója, a Boosey & Hawkes a partitúráról másolatot készített, ami úgynevezett „lichtpausra” készült, mert azt könnyebb volt sokszorosítani. A partitúra autográf tisztázata a Koussevitzky Alapítvány tulajdona lett. Erről készült az a két fénymásolat (photostat kópia), amelyből az egyik Bartóknál maradt – ebbe vezette a későbbi javításokat –, a másikat pedig a londoni kottametsző használta, aki több – mára elveszett – javítólistát is kapott. A másolók által lichtpausra írt partitúrából további két másolat is készült. Az egyik Koussevitzky példánya volt az ősbemutatón, a másik pedig, ami Bartók javításait is tartalmazta, Reiner Frigyeshez került. A különböző forrásokban található javításrétegeknek azonban nem mindegyikét vezették át az 1946-ban megjelent partitúrákiadásba, ami egyébként a mű mindkét befejezését tartalmazta.

1993-ban Bartók Péter gondozásában jelent meg a Concerto partitúrájának revideált kiadása, amely javította az első kiadás forrásokkal alátámasztható hibáit, mindenekelőtt a hanghibák vonatkozásában. Tekintve, hogy a revideált kiadás során az utánnyomás miatt nem változtathattak az eredeti kottagrafikán, ezért néhány kiegészítés csak az előszóban kapott helyet, másokat pedig kisebb kottával közöltek, ami azt a téves képzetet keltette, mintha alternatív – *ossia* – megoldási javaslatról, nem pedig a zeneszerző végső szándékáról lenne szó.

A kritikai kiadás valamennyi fennmaradt forrás összevetésével a zeneszerző által jóváhagyott végleges verziót igyekezett rekonstruálni. Az alapvető forrásnak tekintendő javított korrektúra levonatok hiánya miatt azonban – Bartók a második levonat korrektúráját már nem tudta befejezni, ráadásul nemcsak egyre elhatalmasodó betegsége, hanem a kiadó hozzá nem értése és a háborús viszonyok is megnehezítették a közreadás munkáját – a mostani kötetben sem kapunk egyértelmű választ valamennyi, a kottaszöveget érintő nyitott kérdésre. Ezekre vonatkozóan azonban a fennmaradt bőséges vázlatanyag, valamint a két legkorábbi, még a nyomtatott partitúra megjelenése előtt készült hangfelvétel összevetése révén a lapalji, illetve a kritikai jegyzetekben szolgál részletes magyarázatokkal a közreadó.

Kaizinger Rita